

De dichter en de bidder

Piet Paaltjens (François Haverschmidt) en zijn hospes Hendrik van Ewijk

Arti Ponsen, herziene versie oktober 2019¹

“In het jaar 1853 was Piet Paaltjens student te Leiden. Hij woonde op de Hoogewoerd boven een bidder.” Zo begint de levensschets die François Haverschmidt als voorwoord toevoegde aan de eerste editie van *Snikken en grimlachjes* (1867).² De losse gedichten waren eerder verschenen in de Leidse studenten Almanak. Haverschmidt had ze zogenaamd van Piet gekregen omdat ook hij op de Hoogewoerd woonde, eveneens boven een bidder: *“Dat waren punten van aanraking.”* Bovendien kwamen ze allebei uit Friesland.³

Haverschmidt was in Leiden aangekomen in september 1852 om theologie te studeren; in december 1858 keerde hij terug naar Leeuwarden om zich op zijn laatste examen voor te bereiden. In de studenten Almanak staat hij in die jaren vermeld als *“domicilie hebbende bij v. Ewijk, bidder en aanspreker, Hooge Woerd, hoek Koenensteeg”* of kortweg *“Hoogewoerd – Van Ewijk”*.⁴ Paaltjens vereeuwigde zijn hospes in *Immortelle XCVI*:

*Als ik een bidder zie lopen,
Dan slaat mij 't hart zoo blij.
Dan denk ik, hoe hij ook weldra
Uit bidden zal gaan voor mij.*

Maar er blijkt méér over hem te vertellen. Zijn naam was Hendrik Johannes Peter Franciscus van Ewijk. Hij was geboren te Nijmegen op 23 januari 1793 als oudste zoon van Wouter François van Ewijk (1770-1831) en Johanna Louiza Christina Korndörffer (1771-1820). Nijmegen en zoveel voornamen... ambtenaren ter secretarie dachten soms dat ze een katholiek voor zich hadden en ‘verbeterden’ zijn doopnamen tot ‘Hendricus’ of ‘Petrus’. Maar de familie Van Ewijk was Nederlands Hervormd. Bij Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO) berusten Hendriks nagelaten papieren: genealogische aantekeningen, met de hand gekopieerde gedichten en liedteksten, wat pamfletten, een flard persoonlijke herinneringen en een paar feestgedichten van eigen makelij: 101 teksten in totaal.⁵ Het oudste stuk is het ‘Boekje van Eenigen Versen en Liedtjes en Raadsels Geschreeven in brieven. Alles Door H.J.P.F. van Ewijk Junior in L 1813 6/20 D’. De letters L-D staan voor Leiden; de auteur heeft dat er voor de zekerheid nog onder gezet: *“in Leijden”*. Tegen het einde van zijn leven heeft Van Ewijk zélf zijn papieren geordend en daarbij een instructie achtergelaten voor zijn erven: *“Verzoeken dezelve goed na te zien zij tellen al van vroegeren Jaren van 1807 af.”*

Zondagsdichters

In 1807, het jaar van de Leidse Buskruitramp, was Hendrik van Ewijk 14 jaar oud. Later zou hij beweren dat hij onder het puin heeft gelegen, maar daar is geen bewijs voor.⁶ Wél zal hij bij zijn vader in de apotheek hebben geholpen met het verbinden van gewonden en het zetten van botbreuken. Onder primitieve omstandigheden, omdat de apotheek zwaar was beschadigd: dakpannen eraf, ruiten eruit geblazen en alle glazen potten met medicijnen uit elkaar gespat. Paniek, gruwelijke (brand)wonden bij flakkerend kaarslicht... het zou vreemd zijn als hij daar géén trauma aan had overgehouden.⁷

Vader Van Ewijk was telg uit een geslacht van vermogende Delftse apothekers. Hij had van jongs af aan belangstelling voor de dichtkunst. Bij feestelijke gelegenheden in de familie waagde hij zich er zélf aan: in het boekje van zoon Hendrik staat de ‘Verjaarswens ontvangen van mijn Hoogechten Vader op het viertien van mijn 20^{ste} Jaar - Leyden den 14 jan. 1813’.⁸

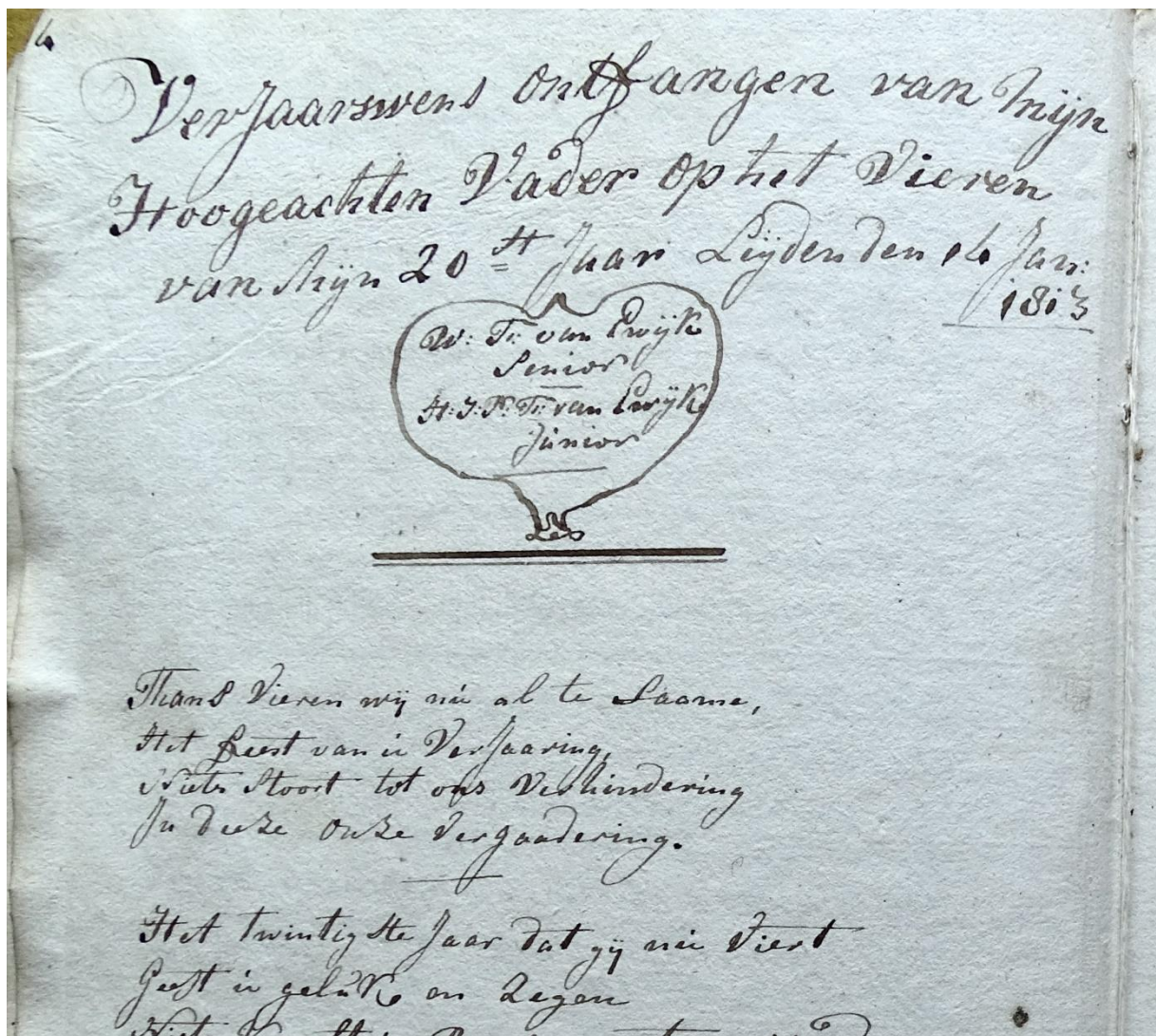
Wel aan ontfangt dan deeze Wensch.
Van uwe Grijze Vader.
Die hier tot in zijn ziel verheugt
Tot u alhier komt naderen.

De feestvreugde wordt direct getemperd door een ernstige vermaning:

[...] Dat gij nog in de kragt uws leven
Slijt die niet in des werelds vreugd.
Maar wijt die steeds aan uwen Schepper.
En wandelt op het pad der Deugd.

Dit zal u ouders blijdschap weezen.
Dit zal voor u ook heilzaam zijn.
Dit zal voor 't mensdom nuttig wezen.
En tevens ook tot vreugd voor Mij.

Waarschijnlijk is dit een wat kromme bewerking van een bestaand gedicht. In de negentiende eeuw kenden mensen van enige ontwikkeling allerlei versjes en ellenlange gedichten uit het hoofd om voor te dragen op gezellige avondjes. Zoals Hildebrand dat beschrijft in de *Camera obscura* in het verhaal



Fragment uit een gedicht dat Hendrik van Ewijk bij zijn twintigste verjaardag kreeg van zijn vader (ELO archief Van Ewijk invnr. 3)

van de familie Stastok.⁹ Dat reciteren lijkt iets te zijn geweest voor heren; de dames speelden eerder piano, met of zonder zang. Veel ander amusement was er immers nog niet. De mannen hielden een schriftje bij met geschikte gedichten en anekdotes die ze overschreven uit dichtbundels, almanakken en (godsdienstige) tijdschriften. Soms maltraiteerden ze die teksten voor eigen gebruik.

Van Ewijk senior zal op latere leeftijd een minder welkome gast zijn geweest: hij was zwaar alcoholist en had een kwade dronk over zich. Vrouw en kinderen mishandelde hij net zo lang tot de burens hem in 1821 bij de autoriteiten aangaven. De rechtbank behoefde geen nadere toelichting, want gedaagde was “[...] van zoodanige publieke notoriëteit, dat alle verder onderzoek des aangaande zoude zijn overbodig.”¹⁰ Hij werd gedwongen in het Gasthuis opgenomen, waar hij zijn oude vak nog uitoefende als huisapotheker. Niet zo’n goed idee, want het stoken van likeur behoorde eveneens tot zijn vroegere werkzaamheden... In 1831 liep hij dan ook op klaarlichte dag de gracht in. Het genealogisch zakboekje van zijn zoon vermeldt: *“Op den 14^e October 1831 is onzen geliefden vader Wouter Franciscus van Ewijk overleden (verdrongen) in den ouderdom van 61 Jaren. Begraven aan de Marepoort in de derde klasse.”*¹¹

Oranje boven, weg met de prins!

De jonge Hendrik van Ewijk was lid van de Gewapende Burgermacht (vrijwillige schutterij). Hij was verknocht aan zijn kolonel, wethouder Petrus Cuneaus (1777-1839), met wie hij had gediend tijdens het *Drie schoft Oranje-boven oproer* van 20 april 1813. Dat was gericht geweest tegen de conscriptie voor het leger van Napoleon. Vanuit de dorpen in de omgeving was ’s ochtends vroeg een menigte Leiden binnengetrokken die het stadhuis binnendrong en de militieregisters verscheurde. Een groot aantal Leidenaars deed mee. Het liep helemaal uit de hand toen in het stadhuis drank was gevonden. De schutterij werd ontwapend en drie dagdelen (‘schoften’) lang wapperde het oranje vaandel van de stadhuistoren – het gewone volk was in die dagen sterk Oranjegezind. De Leidse studenten wisten dat dergelijke onlusten met harde hand werden neergeslagen. Zij tooiden zich met oranje kokardes, mengden zich onder de dronken oproerkraaiers en praatten op hen in. De opstand begon te verlopen; de schutters, intussen in burger gekleed en met oranje linten om de arm, hadden juist hun geweren teruggekregen toen het leger de Koepoort forceerde. De Franse commandant zag dronken gepeupel met daartussen gewapende burgers en liet de cavalerie een charge uitvoeren. Tegelijkertijd werd er met scherp geschoten. Er vielen drie doden in de menigte; onder de 8 à 10 gewonden waren enkele collega-schutters van Van Ewijk. In zijn nagelaten papieren zit een kort ooggetuigenverslag dat sterk emotioneel wordt in de beschrijving van de doden en gewonden: ook dáár had hij een trauma van.¹²

Van Ewijk had geen sympathie voor het ongeorganiseerde verzet tegen de Franse overheersing. Maar hij stond vierkant achter de omwenteling van 1813-1814. In zijn verzameling zitten spotversjes op Napoleon Bonaparte en ronkende lofdichten op de Prins van Oranje – de latere koning Willem I. Ze dateren deels van de herdenking in 1863. De Tiendaagse Veldtocht van 1831 is ook vertegenwoordigd. Bij de vijftigjarige herdenking van de Slag bij Waterloo (1865) noteerde hij een minder hoogdravend versje:

*Weet gij wat over Vijftig jaar
De dapp’ren hielp in het gevaar:
Hoe zij zoo krachtig bleven?
Zij kregen ’s morgens vroeg hun gort,
En ’s middags boonen op hun bord
En meelkost daar beneven.
Wilt gij dus sterk zijn en gezond,
En moedig zijn daarbij:
Koopt dan het geen gij vindt in ’t rond.
Der Leijdsche grutterij.*

Zijn geloof in de Oranjes was hij intussen kwijt: prins Willem Alexander Paul Frederik Lodewijk, de latere koning Willem III, had hem op de ziel getrapt. Bij diens bezoek aan Leiden op 16 juli 1839 had de burgerij uitgepakt met een illuminatie. De winkels en woonhuizen waren versierd met groene takken en verlicht met vetpotjes. Maar de prins reed er in een gesloten rijtuig langs zonder het één blik waardig te gunnen. Nu stroomde het van de regen én de jongeman had juist ontdekt dat zijn huwelijk met Sophie prinses von Württemberg geen succes zou zijn. Maar Van Ewijk was beledigd; hij kopieerde er meerdere gedichtjes en krantenartikelen over. Het onderstaande is mogelijk van zijn eigen hand:

*'k Doe voor geen Erfprins moeite weêr
Al wordt hij Koning of nog meer;
Een Bok zou mij meer liefd' doen blijken,
Door bij mijn groen te blijven kijken.*

Kruidenier in uitvaarten¹³

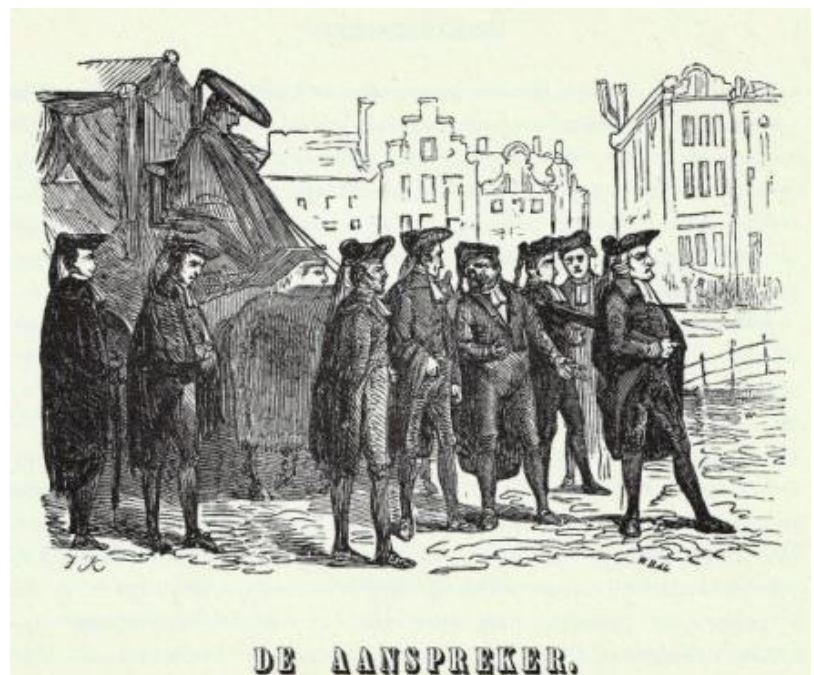
Hendrik was opgeleid als apothekersassistent, maar werd kruidenier. Hij trouwde op 3 november 1813 met Johanna Cornelia van Stellingwerf. Misschien kenden zij elkaar via haar nicht Jacoba Thomasse, één van de geburen die Hendriks moeder en jongste zus opvingen als de oude Van Ewijk weer 'ns te diep in het glaasje had gekeken.¹⁴

Het jonge echtpaar Van Ewijk begon aan de Breestraat op nummer 151 een bescheiden zaak in "kruidenierswaren, zout, zeep koffij, thee & Borstelwaren".¹⁵ In 1825 kocht Hendrik Breestraat 136, waar hij naast koffie en thee ook wijn ging verkopen. Op 5 mei 1832 werd hij geïnstalleerd als 'Nodiger ter begrafenis' – kortweg aanspreker of (dood)bidder. Die benamingen verwijzen naar het gebruik van adel en burgerij om een overlijden persoonlijk te laten aanzeggen aan familie en vrienden. Rouwkaarten bestonden nog niet: wie de bidder aan de deur kreeg, werd verwacht op de uitvaart. De bredere kennissenkring las het overlijdensbericht achteraf in de courant en legde een condoleancebezoek af bij de nabestaanden.

Hendrik werd geïntroduceerd in de uitvaartbranche door zijn echtgenote: haar vader Cornelis van Stellingwerf was aanspreker geweest tot zijn eigen dood in 1809.¹⁶



DE AANSPREKER.



DE AANSPREKER.

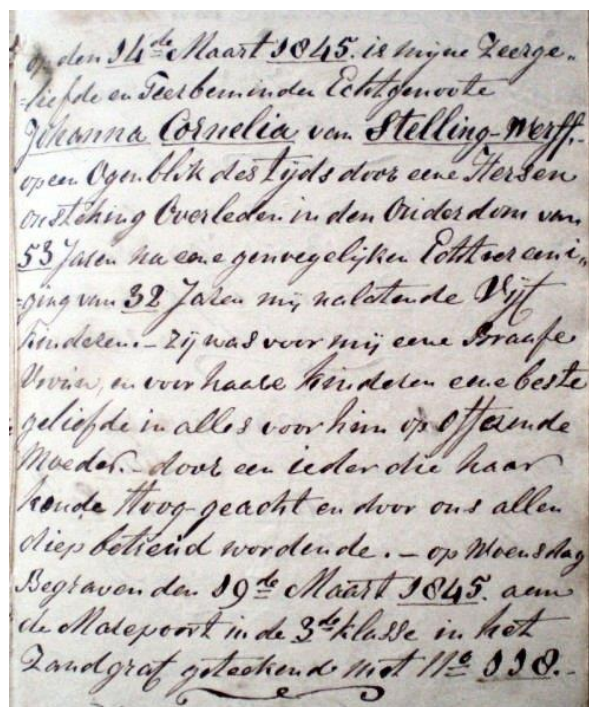
Aansprekers aan het werk (in Nederlanders door Nederlanders geschetst, 1842)

Op zondag was Van Ewijk collectant voor de Leidse Armendiaconie –eerst in de Oosterkerk en vanaf 1824 in de Pieterskerk. Dat heeft hij jaren volgehouden: in 1854 werd hij zelfs verkozen tot president van het College der Collectanten.¹⁷

In 1836 verruilde hij de Breestraat voor de Haarlemmerstraat (nummer 113). Toen hij zich in 1841 weer aan de Breestraat vestigde (nummer 154), was hij nog één jaar kruidenier-wijnslijter-aanspreker en daarna concentreerde hij zich op de uitvaartbusiness. Zijn vrouw dreef de kruidenierszaak – zonder wijn – tot zij op 14 maart 1845 overleed aan “eene hersen ontsteeking”, zoals haar man dat noemde.¹⁸ In zijn biografische aantekeningen beschreef hij haar als “[...] voor mij eene Braafe vrouw, en voor haare kinderen eene beste geliefde in alles voor hun opofferende Moeder, door een ieder die haar kende Hooggeacht en door ons allen diep betreurd wordende.”

Johanna had Hendrik vijf zoons geschonken:

- Wouter Franciscus (Frans), geb. 12-11-1815
- Cornelis Johannes, geb. 10-11-1817
- Hendrik Johannes, geb. 6-6-1821
- Johan Peter Jacob (Jan), geb. 26-10-1826
- Willem Evert Louis (Louis of Louie), geb. 18-1-1836



Overlijden van Johanna van Stellingwerff(f) in 1845
 genoteerd door haar man, Hendrik van Ewijk (ELO
 archief Van Ewijk invnr. 5)

Hogewoerd 63

Toen hun moeder overleed, waren de oudste jongens volwassen. Alleen nakomertje Louis had nog een moeder nodig. Die kreeg hij in de persoon van Grietje la Bree.¹⁹ Zij was mutsenmaakster, zeven jaar jonger dan Van Ewijk en nooit eerder getrouwd geweest. Haar vader Jacobus was behanger – met gevoel voor literatuur? Hij dreef in 1820 kortstondig een boekwinkeltje. Maar na zijn tweede huwelijk ging hij weer uit behangen. Dat was blijkbaar zo lucratief dat Grietje in 1842 uit zijn erfenis een eigen huis kon kopen: Hogewoerd 63. Bij de notaris verklaarde zij “het wel [goed] te kennen”: de laatste huurders waren de schoonouders van haar zuster en haar ouderlijk huis stond net voorbij de volgende zijstraat (nummer 83).

Misschien had zij Van Ewijk ontmoet toen hij de uitvaart verzorgde van haar zwager.²⁰ Dat was nog geen maand na het overlijden van Hendriks echtgenote. In januari 1846 verloor hij ook zijn moeder. Daarna werd de zorg voor zijn jongste zoontje blijkbaar zo’n probleem dat hij brak met de conventies en binnen het jaar hertrouwde, op 26 februari 1846. Daar voelde hij zich later schuldig over; op de twintigste sterfdag van zijn eerste vrouw hield hij een toespraakje “in huiselijken kring” dat begint met een heftig: “Neen! Wij hebben u niet vergeten!”²¹ Hij ondertekent het preekje met het pseudoniem ‘Theremin’. Die samentrekking van ‘tere min’ verwees nog niet naar het elektronisch muziekinstrument, want dat werd pas uitgevonden in 1919. Het is een bijna-homoniem van Terebinth, de oudtestamentische terpentijnboom, die altijd groen blijft en een hoge ouderdom bereikt. Op oudere begraafplaatsen is hij soms nog te vinden als symbool voor Eeuwig Leven.²² Dus ietwat zwaar op de hand was Hendrik wel. Uit zijn geschriften en de gedichten die hij verzamelde, komt hij naar voren als een pragmatische romanticus die weinig verwachtte van het leven aan deze zijde van het graf. Dat had hij van thuis meegekregen, zoals blijkt uit de vermaning die hij van zijn vader ontving op zijn twintigste verjaardag:

*En wanneer gij hier u bestemming.
Beneden in deez Ramp woestijn.
Zult afgelegd hebben is mijn beden.
Dat dan ook eens u deel mag zijn.*

*Hier booven in 't volmaakte leven.
Al waar geen traan meer wordt geschrijd.
Maar driemaal Heilig Heilig zingen.
Van nu tot in al Eeuwigheid.²³*

Zelf eindigt Hendrik van Ewijk zijn poëem ter ere van de vierenzestigste verjaardag van zijn grootmoeder met:

*En zal de Dood u Eenmaal treffen,
Gij ruilt deez Aard, met beter Hand,
Jezus zal uw Ziel verheffen,
In het hemelsch Vaderland.²⁴*

Het lijkt alsof Van Ewijk in de wieg was gelegd voor uitvaartondernemer, maar naar de maatstaven van het kerkelijk leven van zijn tijd was hij juist een blijmoedig gelovige. De gedichten die hij mooi vond, gingen over de natuur als spiegel van haar Schepper. Er is zelfs een vertaling bij van de aria “*Bei Männern welche Liebe fühlen*” uit Mozarts *Zauberflöte*: een vrijmetselaarslofzang op de lichamelijke liefde als een van God gegeven mysterie. Op de achterzijde van een briefomslag, geadresseerd “*Den Heere H.J.P.F.*”, schreef hij ooit – de gelegenheid is niet bekend – het volgende gebed:

Eeuwige, magtige God! maar, in Christus ook onze Vader! wij aanbidden U, die woond boven zon en starren! die Uwe Grondvesten zoldert op de wateren, en de aarde maakt tot een voetbank Uwer voeten! Heer! wiens oog 't Heelal bestuurt en regeert, en op wiens wenk de Hemelen zullen voorbij gaan! u roemen wij in Uwe grootheid! – u aanbidden wij in uwe wijsheid! – u erkennen wij in uwe goedheid! – u prijzen wij in uwe genade! – ooh, dat wij u eens moogen aanschouwen in uwe Heerlijkheid! Dit Vader! Bidden wij van u, die ons om uwes Lieve Zoons wille, alle dagen schenken zult!

Studenten en hun bijloop

Die blijmoedigheid zal hem hebben aangetrokken tot de studenten, vanwege hun jeugd, politieke debatten, heftige vriendschappen en romantische liefdesavontuurtjes. Aan de Breestraat zat hij er midden tussen: *Sociëteit Minerva* kwam sinds 1814 bijeen op nummer 121, koffiehuis *De Twee Kolommen*. In 1837 verhuisde zij naar het Rapenburg, om in 1846 als *Leidsch Studentencorps* terug te keren naar de Breestraat op nummer 50, waar *LSV Minerva* nog altijd is gevestigd. Het valt op dat de verhuizing van Van Ewijk naar de Haarlemmerstraat vooruitloopt op het vertrek van de studenten uit de Breestraat en ook zijn terugkeer is bijna gelijktijdig met de hunne. Dat doet vermoeden dat zij klant bij hem waren. Breestraat 136 had een achterhuis aan de Mosterdsteeg waar ze ook na sluitingstijd waarschijnlijk nog terecht konden voor wijn.²⁵ Zo behoorde hij tot wat Klikspaan de ‘bijloop’ van de studenten noemde: de vaste kern van Leidse winkeliers, handwerkslieden en horeca-ondernemers, bij wie de Heren Studenten huizenhoge schulden opbouwden.

Van Ewijk begon met de verhuur van een kamer in september 1842, toen hij zijn kruidenierszaak had aan de Breestraat en zijn eerste vrouw nog leefde. In de Leidse studenten Almanak is van jaar tot jaar te volgen wie hij in huis had.²⁶ Zijn eerste huurder was J. Hooykaas Herderschee, student theologie. Deze bleef achter aan de Breestraat toen Van Ewijk bij zijn tweede vrouw Grietje introk – aan de Hogewoerd.²⁷ Het pand aan de Breestraat werd verkocht aan een Leidse notaris. In september 1847 gingen Hendrik en Grietje kamers verhuren aan de Hogewoerd. Hun eerste commensaal daar was rechtenstudent J.W.H. Kool, die blijkens de studenten Almanak tot en met het studiejaar 1851-1852 aan de Hogewoerd bivakkeerde. Het kan haast niet anders of hij woonde op de eerste verdieping.

Piet Paaltjens woonde al die jaren al in Leiden. Althans, dat wilde Haverschmidt de lezers doen geloven. De gepubliceerde *Immortellen* zouden een bloemlezing zijn uit een veel grotere cyclus (de nummering van deze gedichtjes loopt tot 100). Ze zouden zijn geschreven in de periode 1850-1852, vóórdat Haverschmidt zelf in Leiden aankwam en Piet Paaltjens daar ontmoette. De andere gedichten zijn individueel gedateerd, zoals *Des zangers min* (1851).²⁸ Het gaat over een minnezanger die voor het raam zit van zijn studentenkamer:

*De morgendamp hangt over 't veld,
En kleurt den herfstdraad wit.
Voor 't venster op de Hoogewoerd
Een minnedichter zit.*

Hij tokkelt op zijn harp en zingt een lied voor zijn denkbeeldige muze:

*Nauw sterft de laatste harptoon weg
Dier engelenmelodij,
Of raatlend rijdt de diligence
Naar Woerden 't huis voorbij.*

*De jongling werpt zijn dichtersblik
't Raam uit en 't rijtuig in,
En, hemel, hoe toevallig! — juist
In 't oog van een Friezin;*

Die blik ín het rijtuig was niet mogelijk geweest vanaf de begane grond; de dichter moet achter het venster op de eerste verdieping hebben gezeten. De postkoets vertrok dagelijks vanaf het Noordeinde om 8 uur 's ochtends en denderde dan tien minuten later over de smalle Hogewoerd. Maar de minstreel is niet wreed gewekt; hij is immers

*Een dichter, die gewoon is, om,
Na d'afloop van 't ontbijt,
Een lied te tokkelen op de harp,
Zijn liefje toegewijd.*

Zijn ontbijt was blijkbaar al boven gebracht door de echtgenote van zijn bidder.

Hier verraaft Haverschmidt trouwens zijn auteurschap: in de tijd van Paaltjens reed de diligence nog door naar Utrecht. Pas in 1855 werd een nieuwe dienst ingesteld die in Woerden aansluiting gaf op de spoorlijn tussen Gouda en Utrecht, die in mei van dat jaar was geopend.²⁹

Een ander gedicht draagt de titel *De Hoogewoerd*, maar de straat zelf komt er niet in voor. In *Liefdewraak* "[...] Staat op de Hoogewoerd/Een jongling, vrij van oogopslag,/Het hart door min beroerd." En toen Paaltjens zijn beroemde eed zwoer "*Op 't hoekje van de Hooigracht/En van den Nieuwen Rijn*" was hij bijna thuis: de brug over en linksaf.³⁰

Haverschmidt zélf kwam in Leiden aan op 21 september 1852. Als hij later in een brief aan zijn studievriend Van Wessem herinneringen ophaalt aan hun verblijf in Leiden, spreekt hij over "*de kamerkens van den Bidder [...] op de Hoogewoerd*" – meervoud.³¹ Het lijkt erop dat hij de beschikking had over de gehele eerste verdieping van het voorhuis. Daarónder lag de voormalige winkelruimte, die waarschijnlijk in gebruik was als zitkamer van de Van Ewijks.

Dat kon omdat Hendrik van Ewijk zijn stofjas aan de wilgen had gehangen: sinds hij bij Grietje was ingetrokken, was hij geen kruidenier meer. Zo blijkt uit de patentregisters: hij betaalde alleen nog belasting als aanspreker.³² Aan de Hogewoerd heeft hij dus nooit een kruidenierszaak gehad. En óók geen rouwwinkel, zoals collega-doodbidders die soms dreven: een winkel in doodskisten, rouwmantels en andere parafernalia.³³

In het eerste jaar dat Van Ewijk aan de Hogewoerd woonde, kreeg hij vergunning voor het plaatsen van stoeppalen vóór de voorgevel.³⁴ Met zware ijzeren kettingen ertussen zodat het onmogelijk werd om dicht bij de etalage te komen. Dat doet een winkelier dus niet. Maar voor een winkel die in gebruik is als woonhuis, geven stoeppalen enige privacy en verlenen het pand meer aanzien. Piet Paaltjens mocht graag op dit soort stoepen wenen, getuige *Immortelle XLIX*:

*Wel menigmaal zei de melkboer
Des morgens tot haar meid:
'De stoep is weer nat.' Och hij wist niet
Dat er 's nachts op die stoep was geschreid.*

Toen Haverschmidt zijn intrek nam aan de Hogewoerd waren de jongens Van Ewijk allemaal het huis uit, behalve Louis. Hij was zestien jaar oud en studeerde voor (hoofd)onderwijzer. Dat was een lange weg van staatsexamens en ervaring opdoen als hulponderwijzer. In april 1854 slaagde hij voor zijn acte Onderwijzer 3^e Rang.³⁵ In juli kon hij beginnen als ondermeester op de Waalse kostschool in Delft. Daar zou hij intern zijn tot begin 1857; na bijna drie jaar kwam hij weer thuis.³⁶

Cornelis was een jaar eerder overleden, slechts 33 jaar oud. Zijn weduwe was winkelierster en verhuurde een kamer aan een theologiestudent.³⁷

Hendrik Johannes was boekhouder; sinds zijn tweede huwelijk, in maart 1850, woonde hij aan de Oude Rijn.³⁸

Wanneer Jan uit huis is gegaan, is niet precies te zeggen – in ieder geval vóór 1854. Over hem later meer.³⁹

Frans, de oudste, was bediende bij confiseur Willem Hoogenstraaten en woonde boven de zaak aan de Botermarkt 29.⁴⁰ Daar om de hoek zou Haverschmidt Piet Paaltjens tegen het lijf zijn gelopen:

*Nog hoor ik hem zeggen — 't was in het Gangetje naast Hoogenstraten —: "de gestalten, die mijn muze schiep, zijn louter tot menselijke gedaanten gestremde onregelmatigheden in mijn spijsvertering."*⁴¹



*De Botermarkt vanaf het Gangetje, ca. 1850
(litho van Desguerrois & Co. naar tekening van P. Lauters. ELO PV3608.1)*

Die uitspraak kan zijn ingegeven door de likeur die Piet zojuist naast zijn gebakje had genuttigd: in het adresboekje van 1853 is Hoogenstraaten vermeld als koek- en banketbakker, maar uit het patentregister blijkt dat hij ook vergunning had voor het schenken van likeuren.⁴²

Bidden en bijverdienen

Naast de uitvaarten zelf had Van Ewijk nevenwerkzaamheden voor de *Corporatie der Noodigers ter Begrafenisse binnen Leijden*. Hij was minstens twee keer hoofdman (bestuurslid) en één keer deken (voorzitter).⁴³ Op 7 mei 1857 vierde hij zijn vijftienvijftigjarig bidderschap met een kleine receptie aan huis, waarbij zijn confraters hem verrasten met een zilveren gedenkpenning.⁴⁴ Hij was ook actief in het bestuur van het *Begrafenisfonds te Leiden onder de spreuk Eendragt Baart Liefde* (waarvan hij in 1864 president werd) en van de *Gereformeerde Guliker Beurs*, een onderlinge begrafenisverzekering, rond 1700 opgericht door Leidse families die afkomstig waren uit de streek rond Gulik in Duitsland. Van Ewijks moeder was geboren in Cleve; ook zijn tweede echtgenote Grietje la Bree én zijn schoondochters Maria Clasina en Neeltje Brummelkamp hadden Duitse voorouders. Als zondagse collectant voor de Armendiaconie werd hij hoog gewaardeerd: bij zijn veertigjarig jubileum in 1862 kreeg hij van zijn mede-collectanten een met zilver gemonteerd glas en van de diakenen een pendule.⁴⁵

Alleen de functies in de begrafenisfondsen waren bezoldigd. Als aanspreker was Van Ewijk zelfstandig ondernemer. Zijn inkomsten waren afhankelijk van het aanbod en van de welstand van de overledene. Zijn werk voor de uitvaartverzekeringen was dus mede in zijn eigen voordeel: aan begrafenissen 'van de armen' viel voor de bidders weinig te verdienen. Hun corporatie verdeelde de lucratieve uitvaarten eerlijk onder de leden. Als bestuurder kon Van Ewijk er scherp op toezien dat hij zijn aandeel kreeg en meeliften met chique uitvaarten die aan collega's werden gegund: dan trad hij op als tweede bidder.⁴⁶ Maar zonder de kruidenierszaak annex slijterij waren de inkomsten uit kamerverhuur waarschijnlijk onontbeerlijk. In zijn collectie had hij een versje van Pieter Langendijk dat hem uit het hart was gegrepen:

Wat doet het geld niet?

[...] Deeltjes! rond, en scherp van hoeken,

Die gestaag elkander zoeken,

Maar ik zie 't is naar gesteld,

*De Wereld hangt aaneen door geld!*⁴⁷

Behang, behang en nog 'ns behang...

Bij bouwhistorisch onderzoek in het pand Hogewoerd 63 werden oude lagen behang aangetroffen, die deels gedateerd konden worden aan de hand van de kranten die waren gebruikt als onderlaag.⁴⁸ De oudste daarvan zijn het *Algemeen Handelsblad* van 27 februari 1852, aangetroffen op de begane grond bij de trap naar de bovenwoning, en van 9 maart 1852, onder het behang in de voorkamer op de eerste verdieping. Dat wijst op een verbouwing of minstens een grote opknapbeurt in 1852 – waarschijnlijk in het zomerreces, toen student Kool zijn kamers leeg had achtergelaten, en vóór de komst van Haverschmidt in september.

Bij het onderzoek naar het behang werd geconstateerd dat er gemiddeld elke zes jaar een nieuw papiertje overheen was geplakt. Naar moderne begrippen is dat vaak, maar in het buurpand bleek het behang nog frequenter te zijn vervangen. Bij Van Ewijk wisselde het op de eerste verdieping sneller dan op de begane grond. Verklaarbaar omdat zijn student-huurders en hun vrienden Goudse pijpen rookten en sigaren.



Digitale reconstructie van het patroon op het behang in de studentenkamer van Haverschmidt (ELO juli 2019)



Van Ewyk en Zoon, behangers en stoffeerdens, op Breestraat 73, omstreeks 1900: de voortzetting van Van Ewijk en Groen (ELO GN006456)

Het behangselpapier is hoogstwaarschijnlijk geplakt door Jan van Ewijk, die immers behanger van zijn vak was. Grietjes vader Jacobus la Bree was dat óók, maar hij was in 1837 overleden, vijf jaar vóór zijn dochter eigenaresse werd van Hogewoerd 63. De familie La Bree was bevriend met de vorige huurders: Jacobus zal best eens voor hen hebben behangen, maar dat is academisch: bij de verbouwing van 1852 zijn alle oude lagen gestript.

Jan van Ewijk werkte destijds nog niet zelfstandig: hij was in de leer bij zijn aangetrouwde oom Willem la Bree (1802-1877). Willem was een broer van Grietje en had de behangerswinkel van hun vader op Rapenburg nummer 85 voortgezet. Jan is daar vóór 1854 in huis gaan wonen als knecht; hij was al snel volwas behanger. In februari 1856 nam hij de zaak van zijn oom over.⁴⁹ Op 19 maart 1856 trouwde hij met Maria Clasina Brummelkamp; zij zouden vijf kinderen krijgen.

Per 1 januari 1863 ging Jan een vennootschap aan met Pieter Jacob Groen (1828-1910); zij namen de behangerszaak over van C.J. Nortier aan de Haarlemmerstraat.⁵⁰ In november van datzelfde jaar hadden ze al een “*Magazijn aan de Breëstraat tegenover de Fransche kerk*” op nummer 73.⁵¹ Pieter Groen woonde erboven.⁵² Hij had de Franse School bezocht, bezat goede manieren en een vlotte babbel. ‘s Zomers, als de landhuizen rond Leiden bewoond waren, was hij de hele week aan het werk op Endegeest, Offem of Ter Leede. Dan hield Jan van Ewijk het fort.

In 1867 presenteerde het bedrijf zich op de Wereldtentoonstelling in Parijs. Maar de journalist die verslag deed van de Nederlandse sectie, had méér oog voor de uitstalling van koloniale producten en voor het buffet, waar hij ruimhartig constateerde “[...] *que le bitter et le curaçao sont les meilleurs liqueurs d’Hollande ét des Pays-Bas.*”⁵³ Piet Paaltjens, die daar toevallig ook was, proefde echter geen “*onvervalschte Schiedammer*”.⁵⁴

Maar zover was het nog niet in 1852, toen Van Ewijk senior verbouwde aan de Hogewoerd. De oudste laag behang daar zal zijn geplakt door zoon Jan en geleverd door diens baas, Hendriks zwager Willem la Bree. Dát patroon van arabesken en gestileerde bladeren in Berlijnsblauw met witte contouren trof Haverschmidt aan toen hij in september 1852 zijn intrek nam bij de bidder. In de studenten Almanakken van 1853 tot en met 1858 staat hij vermeld als huurder van Van Ewijk aan de Hogewoerd.

Verwante zielen of tegenpolen?

Niet alle gedichten van Paaltjens zijn verschenen in de *Leidsche studenten-almanak* of in de bundel *Snikken en grimlachjes* (1867). Er zijn er nog méér te vinden in de handgeschreven gedichtenverzameling die Haverschmidt aanlegde in zijn studententijd: *Van alles door mekaêr, Bijeengescharreld door Fr. HaverSchmidt*. Dit handschrift behoort tot de collectie van de *Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* en berust in de Universiteitsbibliotheek Leiden.⁵⁵ Het eerste deel is gedateerd 1853, het tweede 1854-1859. Dat laatste deel is “verrijkt met de complete verzameling der gedichten van wijlen Piet Paaltjens”. Verder is het cahier gevuld met werk van de grote Nederlandse dichters, net als de collectie van Van Ewijk. Heeft Haverschmidt het idee voor zo’n gedichtenschrift opgedaan van zijn huisbaas? En vertegenwoordigt die verzameling zijn eigen voorkeur of juist de wánsmaak die hij onder het pseudoniem *Piet Paaltjens* belachelijk maakte? In diens fictieve *Levensschets* zegt Haverschmidt immers:

*Maar ik wil toch wel weten, dat ik de verzen van Piet meer akelig vind dan mooi. Ik vind er ook geen zedelijke strekking in. Als ik aan het dichten ging, zou ik het anders doen.*⁵⁶

En hij laat er zogenaamd door de zetter aan toevoegen dat de gedichten “van den heer P.” een geneesmiddel zijn tegen de kwaal waarvan zij een uitvloeisel zijn, namelijk “de lamlendigheid die zich o.a. aan huilerige en tandenknarsende rijmen in almanakken vergrijpt”. In het voorwoord van de vierde druk van *Snikken en grimlachjes* (1878) stelt Haverschmidt zijn oordeel zogenaamd bij:

*Nu ieder er anders over toont te denken, durf ik ook wel voor uitkomen, dat ik er mee dweep.*⁵⁷

Desondanks staat het schrift vól met hetzelfde soort ronkende en licht kreupele verzen waar Van Ewijk zo’n voorliefde voor aan de dag legde. Bij Haverschmidt schittert Bilderdijk door afwezigheid, is de jongere generatie romantici wél vertegenwoordigd en zijn ook enkele Friese dichters opgenomen. Zijn verzameling heeft toch nog negen ouderwetse dichters gemeen met Van Ewijk, onder wie Staring, Beets, J.P. Heije en Jacobus Bellamy. Ze hebben nooit hetzelfde gedicht gekozen, maar qua thematiek ontlopen hun verzamelingen elkaar niet veel: vaderlandse geschiedenis, middeleeuwse ridders, ongelukkige liefdes, arcadische landschappen én kerkhoven. Van Ewijk opent zijn verzameling met *Gedachten bij een Open Graf* van J.G. Le Sage ten Broek (1808). Het tweede gedicht dat Haverschmidt opnam, is de *Doodendans* van A.C. Staring (1833). Kénde hij de collectie van zijn huisbaas? Of had hij alleen toegang tot diens bibliotheek?

Afscheid van Leiden

In het voorjaar van 1858 had Haverschmidt zijn studie theologie zo ver afgerond dat hij geen colleges meer behoefde te lopen; hij trok toen in bij zijn zuster in Friesland om zijn proponentsexamen voor te bereiden. Daarna zou hij kunnen worden beroepen als dominee. Aan zijn boezemvriend A. van Wessem schreef hij:

*Den volgenden dag – het was de 5e July – zei ik Leiden en al mijne vrienden vaarwel. Zelfs van Ewijk, Plooi, Emeis, Overeem, Bolus, Mozes, van der Togt, Jobben, enz. enz. verliet ik met droefheid.*⁵⁸

Zijn hospes voert hier een stoet aan van Leidenaars die het studentenleven faciliteerden. De studenten deden vaak niet eens de moeite om hun naam te onthouden. Stokke-Mozes verkocht wandelstokjes in de gang van de Sociëteit en Bolus stond met zijn gelijknamige koopwaar in de hal van het Academiegebouw te wachten tot de colleges wisselden. Haverschmidt zegt hier dus dat hij zó aan Leiden verknocht is dat hij zelfs die randfiguren zal gaan missen. Zijn heimwee reserveerde hij voor zijn gelijken. Om de herinnering levend te houden richtte hij zijn kamer in Leeuwarden in met de meubeltjes en prullaria die hij uit Leiden had meegenomen, zodat hij

*[...] vaak, als ik rondzag naar die canapé, dien veldstoel, dien lessenaar (nú ook dat kagcheltjen), die portretten van den Prins en Professoren en van een twintigtal kennissen en vrienden, dat boekenhangertje, dat bierglas van Muller, en wat meer eens de kamers van den Bidder in een paradijsje herschiep, ik mij hertooverd waande op de Hoogewoerd.*⁵⁹

In het studiejaar 1858-1859 neemt Van Ewijk een andere huurder: J.W. Schuit, student medicijnen. Die jongen was doopsgezind, wat bevestigt dat zijn hospes rekkelijk was in zijn opvattingen.⁶⁰ Maar Hendrik en Grietje hielden er in juni 1861 mee op: Schuit woonde zijn laatste studiejaren bij andere huisbazen.⁶¹

In augustus 1861 was HaverSchmidt op doorreis één middag in Leiden. Hij liep binnen bij de sociëteit, dronk een glas bier bij Müller en:

*Nog verraste ik even mijn goeden hospes van Ewijk, die met zijn Zoon Willem in het voorkamertje zat te schemeravonden. De jufvrouw was niet thuis.*⁶²

Het voorkamertje zou de voormalige winkelruimte kunnen zijn. De jufvrouw is Grietje van Ewijk: getrouwde vrouwen uit de middenklasse werden zo aangesproken. Willem is dezelfde als Louis: hij was zich blijkbaar bij zijn eerste doopnaam gaan noemen. Misschien in de tijd dat hij bij de Delftse kostschoolhouder in huis woonde: diens vierjarige zoontje heette ook Louis.⁶³ In januari 1857 was meester Willem naar huis gekomen om te blokken voor zijn hoofdakke. Haverschmidt heeft dus twee keer met hem onder één dak gewoond: van eind september 1852 tot eind juni 1854 en van begin februari 1857 tot eind juni 1858. Willem was maar één jaar jonger, sprak zijn talen, was hoger ontwikkeld dan zijn vader en broers. Maar François maakt geen woorden vuil aan hun laatste ontmoeting.⁶⁴

In 1859 behaalde Willem zijn hoofdakke; in oktober 1861 trouwde hij met Neeltje Brummelkamp, jongere zuster van de vrouw van zijn broer Jan. Krap een maand later vertrok het stel naar Hippolytushoef op het eiland Wieringen, waar Willem was benoemd tot hoofdonderwijzer. Hier ligt een merkwaardige link met Piet Paaltjens. In het gedicht *De Friesche Poët* bevindt de naamloze hoofdpersoon zich aan boord van de Harlinger stoomboot van Stavoren naar Enkhuizen. Zwaar gekweld door liefdesverdriet springt hij in zee:

*[...] En „help!“ gilt de man aan het stuurrad,
„Een passagier overboord!“*

*Te laat! De poët is verdwenen
In de diepte van 't dansende meer.
Slechts zijn pet vindt men acht dagen later
Op de kust van Wieringen weer.*

Blijkens de *Levensschets* in *Snikken en grimlachjes* is Paaltjens zélf geëindigd op Schiermonnikoog. Voor Haverschmidt waren Wieringen en de Waddeneilanden nog nét een graadje deprimerender dan het Friese terpdorpje Foudgum, waar hij in 1859 werd beroepen als predikant. Hij wás een Fries en hield van zijn geboorteland, maar hier viel niets te beleven. In plaats van boven een bidder woonde hij nu naast het kerkhof. Drie jaar later stond hij in de *Nieuwe Kerk* in Den Helder, pal aan zee en nietig naast het industriële geweld van *Willemsoord*, de marinewerf. Het ontlokte hem de uitspraak: *“Wie nooit vlak aan zee gewoond heeft, weet eigenlijk niet wat of waaien is.”*⁶⁵

Vrijheid en Orde

Hendrik van Ewijk was in januari 1868 voor de tweede keer weduwnaar geworden. In juni van dat jaar verkocht hij Hogewoerd 63 aan Frans Hendrik Key en trok in bij zijn zoon Jan aan het Rapenburg.

Ondanks zijn leeftijd – hij was 75 – stelde hij zich verkiesbaar voor de Gemeenteraad, als kandidaat van *Kiesvereniging Vrijheid en Orde*. Hij was zich pijnlijk bewust van het standsverschil met de andere kandidaten; in zijn gedichtenverzameling zit een anoniem spotdicht op een andere kruidenier die op het Leidse pluche was beland:

*Zo kan de kans verkeeren
uw vaar [vader] droeg Leverij [livrei]
en gij gaat nu regeeren
De Leijdsche Burgerij.
wild nu ook niet meer Lopen
met monsters zakkis gaan
schoon gij graag wild verkoopen
dat zou geen Vroedschap staan.*

Van Ewijk werd niet verkozen. Op 1 oktober 1872 diende hij zijn ontslag in als aanspreker. Na al die jaren trouwe dienst bedroeg zijn pensioentje 2 gulden per week.

Op 9 maart 1881 overleed hij. De aangifte werd verzorgd door twee collega's, Zacheus Smit en Jan Kromwijk. Dat wijst op een dure uitvaart – Van Ewijk had in het bestuur gezeten van meerdere begrafenisfondsen en zal goed verzekerd zijn geweest. Helaas is niet bekend waar hij is begraven en in welke klasse.⁶⁶

Als ik een bidder zie lopen...

Er wordt wel gesuggereerd dat Van Ewijks morbide métier funest is geweest voor de geestesgesteldheid van zijn huurder. Haverschmidt zou er levenslang depressief van zijn geraakt. Dat lijkt overdreven. Ze deelden een voorkeur voor gedichten over dood en begraafplaatsen, maar dat was de sfeer van de romantiek waar ze beiden in opgroeiden: de oudere man was een tijdgenoot van Bilderdijk en Haverschmidt hoorde tot de hekkensluiters.



*Graftrommel afkomstig van de begraafplaats
aan de Markelose weg in Goor
(collectie Stichting Historisch Goor)*



*Immortellen van aardewerk op begraafplaats
Oud Eik en Duinen in Den Haag op een graf met
bijzettingen in 1896, 1934 en 2010 (foto auteur)*

Heeft Hendrik van Ewijk model gestaan voor Piet Paaltjens? Mogelijk: de bewaard gebleven voorbeelden van zijn gelegenheidsrijmelarij laten zien dat hij zijn eigen dichtader nogal overschatte. Het zat er nét naast, zelfs als hij een bestaand gedicht bewerkte. Zijn goedbedoelde wensen voor een gelukkig leven ná de dood werkten op de lachspieren; zeker van de jongelui die op verjaardag of trouwerij inmiddels de wijnfles hadden gevonden.

In het verzameld werk van Piet Paaltjens komt de bidder echter maar drie keer voor.

In de bekende *Immortelle XCVI*, die begint met “*Als ik een bidder zie lopen...*”, verschijnt hij anoniem en op de openbare weg: hij loopt daar in functie, aan het hoofd van een rouwstoet.

Feestelijker was de optocht ter gelegenheid van het *Groot Gambrinus-feest* van 4 juni 1856: daar deden François Haverschmidt en Willem van der Kaay aan mee verkleed als bidders. Ze zaten op een karretje en bespeelden resp. de Turkse trom en de waldhoorn. Althans, volgens het programma dat door de heer Paaltjens zelve op rijm was gesteld. Het geheel maakt zo’n onwaarschijnlijke indruk dat het misschien nooit heeft plaatsgevonden. Een soort 1-april-grap van *De Leeuwerik*, het vriendenclubje rond Haverschmidt dat zijn vergaderingen in het bierhuis van Müller steevast afsloot met gezang.⁶⁷

Als Piet Paaltjens in *Immortelle LX* zienderogen wegwijnt, probeert zijn bediende alvast een plekje te bemachtigen als drager van de kist: dat werd betaald én de dragers werden aan het sterfhuis voorzien van een maaltijd en de nodige drank. De organisatie lag in handen van de Eerste Aanspreker. In het geval van Paaltjens zou dat logischerwijze diens huisbaas zijn, hier aangeduid in het studentenjargon als ‘de ploert’: alle gewone Leidenaars waren ploerten, maar DE ploert van iedere student was zijn hospes.

*En mijn oppasser heeft zelfs den ploert al
Een goed woord voor een draagplaats verzocht,
Als soms mijnheers begraafnis
Te Leiden plaats hebben mocht.*

Drie halfslachtige vermeldingen lijkt weinig voor de zes jaar dat Haverschmidt en Paaltjens onder Van Ewijks dak hebben gewoond. Toch is hun bidder alom tegenwoordig: de titel van de bundel verwijst immers naar zijn beroep. Immortellen waren droogbloemen die in grafkransen werden verwerkt. Die naam ging over op de onverwoestbare kralenkransen en blikken bloemstukken met dito linten, die op het graf werden geplaatst onder een beschermende stolp. Of in een speciale blikken graftrommel met glazen deksel. Die moet Haverschmidt hebben gezien op de begraafplaatsen thuis in Leeuwarden: Friesland heeft nu nog de meeste graftrommels van heel Nederland.⁶⁸ Er bestonden ook keramieken rozen, viooltjes en vergeet-mij-nietjes in schreeuwende kleuren om op een grafsteen vast te kitten. Zo wordt bij ieder gedicht van de *Immortellen*-cyclus verwezen naar Van Ewijks favoriete genre, de ‘grafkwalenpoëzie’.

Als de geest van Piet Paaltjens zijn opwachting maakt aan het hof van Jan van Zutphen om het dronken gezelschap te vermaken met zijn “*helsche minnezangen*”, is hij met immortellen gekroond:

*Van grafbloemen is de kranse,
Die zich wingert door zijn haren.
Van doodkistenhout is de harpe, –
Doch geen menschenoog ziet er de snaren.*⁶⁹

Lang na zijn verdwijning uit het Leidse studentenleven schreef Piet nog een brief aan zijn vriend en uitgever Haverschmidt vanaf Schiermonnikoog:

[...] Gij weet hoe ik steeds dweept met een bidder. Ik ben thans zelf een bidder; het was voor mijn gemoed de plezierigste betrekking, en ik heb veel te doen; de menschen zeggen ik ben zoo'n mooie bidder. [...] hier is mijn portret, zooals ik nu ben in ambtsgewaad, zooals gij ziet mantel en bef en verdere zinnebeeldige tranen tot mijn vak noodzakelijk.

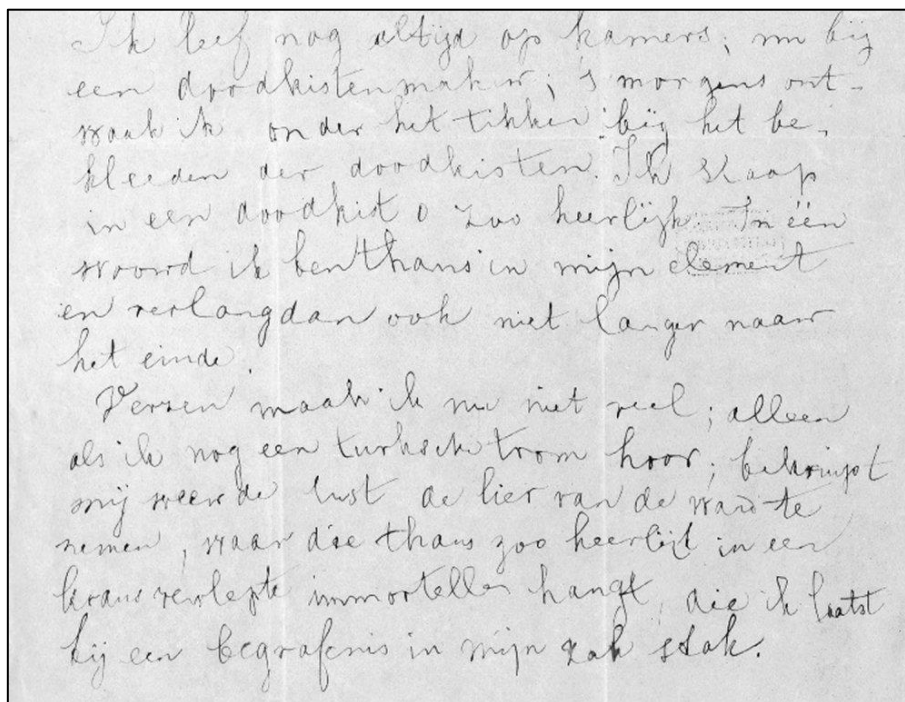
Ik leef nog altijd op kamers; nu bij een doodkistenmaker; 's morgens ontwaak ik onder het tikken bij het bekleeden der doodkisten. Ik slaap in een doodkist o zoo heerlijk. In één woord ik ben thans in mijn element en verlang niet langer naar het einde.

Verzen maak ik nu niet veel; alleen als ik nog een turksche trom hoor, bekruipt mij weer de lust de lier van de wand te nemen, waar die thans zoo heerlijk in een krans verlepte immortellen hangt, die ik laatst bij een begrafenis in mijn zak stak. [...]

Geloof mij met een biddend doch vriendschappelijk hart,

TT. [geheel de uwe]

Piet Paaltjens.⁷⁰



Ik leef nog altijd op kamers, nu bij een doodkistenmaker; 's morgens ontwaak ik onder het tikken bij het bekleeden der doodkisten. Ik slaap in een doodkist o zoo heerlijk. In één woord ik ben thans in mijn element en verlangdan ook niet langer naar het einde.

Verzen maak ik nu niet veel; alleen als ik nog een turksche trom hoor; bekruipt mij weer de lust de lier van de wand te nemen, waar die thans zoo heerlijk in een krans verlepte immortellen hangt, die ik laatst bij een begrafenis in mijn zak stak.

Fragment uit een brief van Piet Paaltjens van Schiermonnikoog d.d. 4 december 1870. Geschreven door Haverschmidt aan zichzelf in verdraaid handschrift (in Epistolarium, UB Leiden (MNL) LTK1817)

Een laatst Io Vivat

Nog één maal is Haverschmidt in Leiden geweest. Begin 1893 was hij met vrienden op bezoek bij zijn zoon Frans, die weldra zou afstuderen in de rechten. Het gezelschap is naar de Hogewoerd gewandeld en heeft daar op de stoep tegenover nummer 63 het *Io Vivat* aangeheven.⁷¹ Dat moet een vreemd gezicht zijn geweest: in het pand was inmiddels de 'Komenijswinkel' gevestigd van C. van Wijk in boter, kaas, eieren en fijne vleeswaren.

Een jaar later, op 19 januari 1894, maakte François Haverschmidt een einde aan zijn leven. Adrianus van Meurs en Job Schellevis, bedienaars ter begrafenis te Schiedam, gingen voor hem uit bidden.⁷²



*Grafsteen van François Haverschmidt op de Beukenhof bij Schiedam,
graf BA89 (weblog van Mats Beek, Veenendaal
www.schrijversinfo.nl/augustus2009)*

¹ Dit artikel is geschreven met medewerking van Laurens Beijen van de Stichting Diogenes Leiden. Het is gepubliceerd op de website van Diogenes (de eerste versie in juli 2019, deze beperkt herziene tweede versie in oktober 2019).

² [F. Haverschmidt] *Snikken en grimlachjes. Academische poëzie van Piet Paaltjens*. Schiedam 1867 [*Snikken en grimlachjes*].

³ De schrijfwijze van de naam Haverschmidt in dit artikel is conform zijn geboorteakte en de biografie van Johs. Dyserinck: *Fr. Haverschmidt (Piet Paaltjens) 1908* [Dyserinck 1908]. De meest recente editie van *Snikken en grimlachjes* (M. Mathijssen en D. Welsink, 2003) spelt de naam met twee hoofdletters, HaverSchmidt, omdat François het zelf zo schreef. Er wordt verschillend mee omgegaan.

⁴ Dyserinck (1908) vermeldt Van Ewijks naam en duidt hem aan als gepatenteerd bidder of nooder ter begrafenis (pag. 19-20).

⁵ Erfgoed Leiden e.o. [ELO] Bibliotheek LB 7000 plano en archieftoegang 1654 Archief van H.J.P.F. van Ewijk (1790-1938) [Archief Van Ewijk].

⁶ *Leidsch Dagblad* 14-1-1879 (aanvulling op artikel d.d. 13-1-1879).

⁷ In 1801 woonde het gezin Van Ewijk aan de Oude Rijn tussen Donkersteeg en Kuiperssteeg. De explosie van het kruitschip zal er forse schade hebben aangericht, maar er waren geen panden ingestort. Van Ewijk senior heeft géén beroep gedaan op het schadefonds voor onbewoonbaar geworden huizen of voor verlies van meubelen en winkelinventaris. Misschien was hij te Oranjegezind om geld aan te nemen van koning Lodewijk Napoleon. Er waren ook gegoede burgers die geen claim indienden, omdat ze vonden dat de fondsen bestemd waren voor de armen. Voor de schade van de kruitramp zie Bijlage 1 van Arti Ponsen en E. van der Vlist, *Het Fataal Evenement. De buskruitramp van 1807 in Leiden* (2007).

⁸ Archief Van Ewijk invnr 3.

⁹ Nicolaas Beets (Hildebrand), *Camera obscura* (1851) in *Familie Stastok*: “Er komen mensen op een Kopje thee, om verder het Avondje te passeren”. Het merendeel van de verhalen is geschreven in 1837, toen Beets in Leiden godgeleerdheid studeerde.

¹⁰ Nationaal Archief 3.03.60 Rechtbank van Eerste Aanleg te Leiden. Correctionele Zaken invnr. 6 (1820-1821).

¹¹ Archief Van Ewijk invnr. 5 - Register van aantekeningen van geboorten, huwelijken en overlijden van familieleden van de jaren 1818 t/m 1878.

¹² Zie o.a. B.W. Wttewaall, Drie schoft Oranje boven. Eene bijdrage tot de kennis van het openbare verzet tegen het Napoleontisch bestuur in Holland, in de maand april 1813. In: *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, 2^e Reeks, dl. VII (1872).

¹³ Alle adressen in dit artikel zijn omgezet naar de moderne straat-huisnummering, die is ingevoerd in 1871; in de tijd van Haverschmidt waren de percelen doorgenummerd per wijk.

¹⁴ Jacoba Johanna van Stellingwerff (geb. 1799), gehuwd met Carolus (Antonius) Thomasse. Zij was een dochter van Hendrik van Stellingwerff, broer van Cornelis van Stellingwerf, de vader van Johanna Cornelia, vrouw van Hendrik van Ewijk.

¹⁵ ELO. toegang 0516 Stadsarchief van Leiden (SAIII) 1816-1829 (1863) invnr. 2043-2120 Registers van patentplichtigen 1816-1894 [Patentregister]. Blijkens het register van 1827-1828 (inventarisnummer 2054) was Van Ewijk gevestigd op nummer 136.

¹⁶ Cornelis van Stellingwerf was tevens wijnwerker geweest: hij transporteerde vaten wijn. Zijn schoonzoon werd slijter in wijnen. Dat waren strikt gescheiden beroepen.

¹⁷ De functie heette voluit "*collectant der Nederduitsch Hervormde Huiszitten- en Diakonie Armen*".

¹⁸ Johanna Cornelia van Stellingwerf overleed 14-3-1845; de oorzaak is aangetekend door haar man in zijn genealogische zakboekje. Hij vermeldde voorts dat zij werd bijgezet aan de "*Marepoort 3^e klasse zandgraf II no 118*".

¹⁹ Grietjes voorouders kwamen uit Arras (Atrecht); oorspronkelijk heetten zij Laboree. Na hun emigratie werd dat Le Boere, Labourne en Laboree. In Leiden zijn Labree en La Bree door elkaar gebruikt.

²⁰ Jacob Broekveldt, echtgenoot van Johanna Wilhelmina la Bree, overleden 8-4-1845.

²¹ Archief Van Ewijk invnr. 9 "*op den verjaardag of sterfdag van een voor Jaren ontslapenen (voor te lezen in den huiselijken kring). Leiden 14 maart 1845 J.c.v.S*" [overlijdensdatum en initialen van Johanna Cornelia van Stellingwerf].

²² *Terebinth, stichting voor funerair erfgoed*, is ernaar genoemd.

²³ Archief Van Ewijk invnr. 3 "*Verjaarswens ontvangen van mijn Hoogeachten Vader op het viere van mijn 20^{ste} Jaar. Leyden den 14 jan. 1813*".

²⁴ Archief Van Ewijk invnr. 3 "*Verjaarswens Gegeeven op de verjaardag van mijne Waarde Grootmoeder op haar 64^{ste} Jaar*".

²⁵ In 1834 verkocht Van Ewijk dit achterhuis (Botersteeg wijk 4 nummer 245 rood); het winkelhuis op Breestraat 136 (wijk 4 nummer 245) hield hij nog twee jaar.

²⁶ ELO LB41345. De studenten Almanakken verschenen destijds na het kerstreces. Het adres van een eerstejaars die was aangekomen in september van enig jaar, werd pas vermeld in de almanak van het daarop volgende jaar.

²⁷ In de almanak van 1847 staat zijn adres nog vermeld als *Breedestraat - Van Ewijk*. Maar Breestraat 154 was in april 1846 al van eigenaar veranderd. Het is niet onmogelijk dat Hooykaas Herderschee is meeverhuisd naar de Hogewoerd, maar waarschijnlijker is dat hij aan de Breestraat is gebleven en is vergeten de naam van zijn nieuwe huisbaas te laten corrigeren in de almanak.

²⁸ *Snikken en grimlachjes*, pag. 41-48. Dit gedicht dateert zogenaamd uit 1851.

²⁹ Advertentie voor de nieuwe diligenciedienst in de *Leydse Courant* 5-9-1855. De oude diensten zijn te vinden in de Adresboekjes, ELO LB 80859 deel en LB 80874 deel (telkens meerdere jaren per signatuur). Het tracé Utrecht-Gouda van de *Rhijnspoorweg Maatschappij* (NRS) zou nog worden verlengd tot Rotterdam Maas.

³⁰ *De Hoogewoerd* gepubliceerd in H. van Straten, *Piet Paaltjens. Nagelaten snikken* (1970), pag. 50; *Liefdewraak* en "*Op 't Hoekje van de Hooigracht*" (*Immortelle IX*) zijn wel opgenomen in *Snikken en grimlachjes*. Het volledig werk van Piet Paaltjens is te vinden in H. v.d. Sloot, *François HaverSchmidt. Verzamelde gedichten in handschrift* (1993).

³¹ *Afscheid van Leiden. F. HaverSchmidt aan mr. A. van Wessem te Tiel*. In: *Epistolarium*, UB Leiden *Haverschmidt Papers* (MNL) LTK 1817:2. Gepubliceerd in H. van Straten, *Piet Paaltjens. Nagelaten snikken* (1970), pag. 73-74.

³² Patentregisters 1845/46 (invnr. 2072) en 1846/47 (invnr. 2073).

³³ Van Ewijk zou als winkelier apart patentplichtig zijn geweest; in de patentregisters komt hij vanaf 1846 uitsluitend voor als aanspreker.

³⁴ Toestemming (concessie) verkregen in 1847. ELO toegang 0516 Stadsarchief van Leiden (SAIII) 1816-1829 (1863) invnr. 1537.

³⁵ Blijkens de genealogische aantekeningen van zijn vader Hendrik van Ewijk.

³⁶ Archief Delft, toegang 16 invnr. 34 Bevolkingsregister 1850-1860 wijk 5 deel 1, fol. 66; ELO toegang 0516 Stadsarchief van Leiden (SAIII) 1816-1829 (1863) invnr. 1135 t/m 1172 Bevolkingsregister 1854-1861 invnr. 1141 fol. 55.4.

³⁷ Bevolkingsregister 1854-1861 invnr. 1145 fol. 102 Rapenburg wijk 6 nummer 650 (huidig nummer 42). De student was Adrianus Everardus Braamberg, geb. Zevenbergen 17-6-1832. Cornelis Johannes van Ewijk was overleden op 31-1-1851. Zijn weduwe Maria Magdalena la Lau was winkelierster (onbekend welk soort winkel ze had) en had nog één zoon (geb.1843); het jongste kind (geb. 1850) was kort na zijn vaders dood in 1851 overleden.

³⁸ Hendrik Johannes ging het huis uit bij zijn huwelijk op 22-11-1848 met zijn nicht Christina Elisabeth van den Ende. Zij overleed binnen een jaar (24-7-1849). Bij zijn tweede huwelijk op 13-3-1850 met Jannette Anna van der Gaag woonde Hendrik Johannes aan de Oude Rijn. Blijkens het patentregister 1851-1852 (invnr. 2078 volgnr. 2198) woonde het echtpaar aan de Oude Rijn 96.

³⁹ Voor Jan van Ewijk zie de paragraaf *Behang, behang en nog eens behang*.

⁴⁰ Bij de volkstelling 1949 (invnr. 1120 fol. 300) woonde Frans nog aan de Hogewoerd 63. Volgens het Bevolkingsregister 1854-1861 invnr. 1143 fol. 2 was hij inwonend bediende bij Hoogenstraaten aan de Botermarkt 29. Waar hij in de tussenliggende periode heeft gewoond, is niet bekend.

⁴¹ Levensschets in *Snikken en grimlachjes*, pag. XII.

⁴² Adresboekje 1853. Patentregister 1853-1854 invnr. 2080 volgnr. 262.

⁴³ ELO toegang 0509 invnr. 23 *Dagboek van het Biddersgilde*. Dit notulenboek is niet compleet. Van Ewijk wordt genoemd als hoofdman in 1844 en in 1870; in 1864 is hij vermeld als deken.

⁴⁴ *Dagboek van het Biddersgilde* d.d. 7-5-1857.

⁴⁵ *Leidsch Dagblad* 26-4-1862 met aanvulling 28-4-1862.

⁴⁶ Aangifte van overlijden bij de Burgerlijke Stand moest door twee getuigen worden gedaan. Arme mensen deden het zelf; was men niet onvermogen of goed verzekerd, dan deed de bidder het samen met een nabestaande. Maar écht chique was het om twee bidders te sturen, zodat de rouwende familie niet in het openbaar behoefde te verschijnen. Daarom deden bidders nimmer aangifte van overlijdens in hun eigen familie. Van Ewijk deed dat aanvankelijk wél, maar dan gaf hij als beroep 'winkelier' op. Een uitvaart in de eerste graad deed hij nooit zelf.

⁴⁷ Archief Van Ewijk invnr. 9: gedrukt pamflet van anoniem gedicht *Wat doet het geld niet?* De auteur is Pieter Langendijk (1683-1756) en het is ontleend aan de editie *De gedichten* (1760), waarin het is opgenomen onder de titel *Geld*.

⁴⁸ Judith N.M. Leferink, *Studentenkamer in beeld: de woning van Piet Paaltjens*. Doctoraalscriptie Kunstgeschiedenis Universiteit Leiden, 2019.

⁴⁹ Adressen van Jan van Ewijk: Hogewoerd 63 (Volkstelling 1849 invnr. 1120 fol. 300); Rapenburg 85 bij Willem la Bree (Bevolkingsregister 1854-1861 invnr. 1136 fol. 5 – onder de H van "gehuwd" is de O van "ongehuwd" zichtbaar: dat is de eerste registratie). Na een verblijf van onbekende duur in Rotterdam teruggekeerd in Leiden (9-3-1855) huurde hij een kamer aan de Kloksteeg 14, waar hij 14-2-1856 vertrok (Bevolkingsregister 1854-1861 invnr. 1145 fol. 117). Hij nam de zaak over van La Bree en werd hoofdbewoner van Rapenburg 85 (Bevolkingsregister 1854-1861 invnr. 1136 fol. 5).

⁵⁰ Vennootschap gepubliceerd in *Nederlandsche Staatscourant* 27-11-1863. Advertentie van Nortier in *Leidsch Dagblad* 2-3-1863; hij had zijn zaak op Haarlemmerstraat nummer 105 (blijkens Adresboekje 1863). Voor P.J. Groen zie *Leids Jaarboekje* 1942 en 1911.

⁵¹ Van Ewijk is vermeld in *Leidsch Dagblad* 21-11-1863 onder de eigenaren die hun pand hadden versierd ter gelegenheid van de herdenking van de Nederlandse Omwenteling van 1813.

⁵² Adresboekje 1864.

⁵³ Victor Cosse in: *L'Exposition Universelle de 1867 illustrée*, 12^e livraison, pag. 191.

⁵⁴ Levensschets in: *Snikken en grimlachjes*, pag. VII-VIII. Haverschmidt schreef dit op 13 augustus 1867 in Schiedam, waar hij sinds 1864 predikant was.

⁵⁵ UB Leiden, *Haverschmidt Papers* (MNL) LTK 1805. Zie: P. van Zonneveld, De handschriftencollectie Haverschmidt van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden. In: *De Negentiende Eeuw* jrg. 1 (1977) nummer 2, pag. 77-87. In LTK 1807 zijn een paar latere gedichtjes opgenomen.

⁵⁶ Levensschets in *Snikken en grimlachjes*, pag. XIII.

⁵⁷ Dyserinck (1908), pag. 28.

⁵⁸ P. van Zonneveld, Het Leiden van Piet Paaltjens. De anachronistische droom van HaverSchmidt. In: *De Negentiende Eeuw*, jrg. 18 (1994) nummer 1, pag. 13-20.

⁵⁹ *Afscheid van Leiden. F. HaverSchmidt aan mr. A. van Wessem te Tiel*. In: *Epistolarium*, UB Leiden *Haverschmidt Papers* (MNL) LTK 1817:2. Gepubliceerd in H. van Straten, *Piet Paaltjens. Nagelaten snikken* (1970), pag. 73-74.

⁶⁰ Bevolkingsregister 1854-1861 invnr. 1141 fol. 55.4; Schuit is ingeschreven op het adres van Van Ewijk met als godsdienst: mennoniet.

⁶¹ *Leidsche studenten-almanak* 1859, 1860, 1861. In 1862 woonde Schuit aan de Bloemmarkt (Boommakkt bij het Kort Rapenburg), in 1862 aan de Haarlemmerstraat. Dat zijn academische jaren, beginnend in september; hij zal tot het zomerreces van 1862 nog bij Van Ewijk hebben gewoond.

⁶² F. HaverSchmidt, *Reis door België en langs den Rijn. Augustus 1861 ondernomen door Adolf van Slooten, zeepzieder te Dockum, Feddo Jan HaverSchmidt, wijnkooper te Leeuwarden en François HaverSchmidt, predikant te Foudgum en Raard in Westdongeradeel beschreven door laatstgenoemde*. Ed. R. van Slooten, (UB Leiden, *Haverschmidt Papers (MnNL)* LTK 1812, pag. 4.

⁶³ Archief Delft toegang 16 invnr. 34 Bevolkingsregister 1850-1860 wijk 5 deel 1, fol. 66. Hendrik van Ewijk noteerde de roepnamen van drie van zijn zoons in zijn genealogisch zakboekje: Frans, Jan en Louis.

⁶⁴ François was geboren op 14 februari 1835, Louis was van 18 januari 1836.

⁶⁵ Uit de novelle *Bedorven* (1874) in de bundel *Familie en kennissen*. Voor standplaats Den Helder zie Dyserinck (1908), pag. 61 en 65; P. Hovestadt en J.T. Bremer, *Wie nooit vlak aan zee heeft gewoond weet eigenlijk niet wat of waaien is. François Haverschmidt en Den Helder* (1994).

⁶⁶ De overlijdensakte vermeldt niet op welk adres H.J.P.F. van Ewijk is overleden. Zijn laatst bekende adres was Rapenburg 85, bij zijn zoon Jan. Diens vrouw Maria Brummelkamp overleed 22-10-1878. Mogelijk heeft Hendrik van Ewijk daarna deels in huis gewoond bij zijn zoon Willem, die inmiddels in Den Haag werkte op het Ministerie van Binnenlandse Zaken.

⁶⁷ Dyserinck (1908) twijfelt niet aan de echtheid van deze optocht (pag. 35-36). Het programma verscheen in druk en lag te koop bij een boekhandel aan het Rapenburg (ELO LB41061 portefeuillefolio en LB 41062 portefeuille) en de *Leydsche Courant* besteedde er aandacht aan (4 en 6 juni 1856). *Room- en Koffijhuis De Vink* adverteerde in de *Leydsche Courant* (4-6-1856) met een *Matinée Musicale* ter ere van Cambrinus één dag later, op 5 juni; dát zal het echte feest zijn geweest.

⁶⁸ L. Blok en E.J. Halkus, *Graftrommels en (kunst)grafkransen in Nederland. Historie van een bijzonder funerair object*. Stichting Dodenakkers, 2013, pag. 62-63. In Friesland waren in 2012 nog 272 graftrommels aanwezig. In die provincie zijn slechts vier gemeenten zonder trommels, waaronder Schiermonnikoog, waarheen Piet Paaltjens was uitgeweken.

⁶⁹ *Jan van Zutphen's afscheidsmaal*, in: *Snikken en grimlachjes*. Fictief gedateerd 1257.

⁷⁰ In *Epistolarium, UB Leiden, Haverschmidt Papers (MNL)* LTK 1817. De brief is gedateerd 4 december 1870. Gepubliceerd in H. van Straten, *Piet Paaltjens. Nagelaten snikken*. Amsterdam, 1970, pag. 88-89. Het portret zit er helaas niet bij. Paaltjens blijkt dus niet te zijn 'overleden' vóór 1859, zoals HaverSchmidt dacht toen hij diens verzameld werk opnam in zijn verzameling *Van alles door mekêr*.

⁷¹ Dit is af te leiden uit Dyserinck (pag. 166-167). Hij vermeldt zijn bron niet. Mogelijk hoorde hij het van Haverschmidts zoon en dochter toen hij bij hen thuis hun vaders archief raadpleegde (in zijn voorrede dankt hij hen daarvoor). Dáár zal hij ook de foto hebben gezien van het gezelschap in de sneeuw op de Burcht waar hij naar verwijst bij het verhaal over het Io Vivat. Zijn datering van de gebeurtenis is vaag. Er staat 'in het begin van 1903'. Dat moet een zetfout zijn: Haverschmidt overleed in 1894.

⁷² Gemeentearchief Schiedam, BS Overlijden 20-1-1894 aktenummer 30.